

Kulturologie: věda bez hranic

Václav Soukup

Abstrakt

Předmětem studie je analýza kulturologie jako interdisciplinární vědy o člověku, společnosti a kultuře. Zvláštní pozornost je věnována jak historickým přístupům ke studiu kultury, tak antropologickým koncepcím vědy o kultuře. S odkazem na přínos amerického antropologa Leslie Whita je prezentována koncepce kulturologie jako studium symbolů v extrasomatickém kontextu. Studie upozorňuje na skutečnost, že charakteristickým rysem současného vědeckého poznání je snaha o překonání stále více narůstající diferenciaci a specializace věd o člověku, společnosti a kultuře. Výrazem hledání nových východisek je vznik mezioborových přístupů a syntetických výzkumných bází umožňujících integrovat poznatky různých věd o člověku a kultuře. Toto úsilí směřuje k tomu, aby vznikl kvalitativně nový, mnohem komplexnější typ generalizace a interpretace kulturních jevů a procesů, než jaký poskytují tradiční společenské vědy. Zvláštní místo by z tohoto hlediska mohla zaujmout kulturologie – holistická, komparativní a interdisciplinární věda o kultuře. Jako věda studující sociokulturní jevy na úrovni rodu, sociokulturních systémů a jednotlivce.

Klíčová slova

Kultura, kulturologie, generativní kultura, sociokulturní systémy, artefakty, sociokulturní regulativy.

Zdroje kulturologického myšlení

Kořeny kulturologie je možné vidět již v pracích kulturních historiků 18. a 19. století (J. Ch. Adelung, J. G. Herder, G. F. Klemm), kteří usilovali o konstituování filozofie dějin kultury. Kulturologický přístup ke studiu sociokulturní reality anticipovali ve druhé polovině 19. století také němečtí filozofové novokantovské školy, kteří otevřeli prostor pro konstituování filozofie kultury. Významnou roli z tohoto hlediska sehrál zejména Heinrich Rickert (1863–1936), který vymezil kulturu jako vše, co vytvořil člověk, a vytyčil jako specifickou oblast společenskovedního poznání vědy o kultuře („Kulturwissenschaft“).¹

Paralelně se snahou filozofů a historiků kultury se ve druhé polovině 19. století etablovala jako věda o kultuře také antropologie. Největší zásluhu na redefinování tradičního obsahu pojmu kultura má britský antropolog Edward Burnett Tylor, který ve své slavné definici rozšířil třídu kulturních jevů na všechny zvyky, schopnosti a obyčeje, „jež si člověk osvojil jako člen

¹ Rickert, H.: *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*. Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr, 1915.

společnosti“.² Od Tylorova vystoupení pojem kultura nezahrnuje pouze pozitivní hodnoty, které humanizují a zdokonalují člověka (tradiční axiologické pojetí), ale především jako nehodnotící označení pro způsob života sdílený členy určité společnosti. Tak se zrodilo moderní antropologické vymezení pojmu kultura. Tento pojem již neoznačoval pouze třídu pozitivních věcí a jevů, ale začal být vnímán jako gnoseologický nástroj umožňující pochopit specifiku příslušníků lidského druhu jako svébytných biokulturních bytostí.

Na počátku 20. století se pokusil vytvořit komplexní vědu o kultuře („Kulturwissenschaft“) německý chemik a filozof Friedrich Wilhelm Ostwald (1853–1932). Ve své práci *Energetické základy věd o kultuře* (1909), v souladu se svojí filozofickou koncepcí energeticismu, požadoval studium a interpretaci kultury jako projevu transformace a kontroly energie.³ Ostwald se jako jeden z prvních pokusil odlišit specifikum sociologického a kulturologického výzkumu sociokulturní reality. Jeho klasifikace věd a pojetí kultury se ale neseťkaly s všeobecným přijetím a byly zejména ze strany sociologů podrobeny řadě kritik.

Ve 20. století lze identifikovat linii kulturologického myšlení také v pokusech některých sociologů koncipovat sociologii jako vědu o sociokulturních jevech (P. A. Sorokin, T. Parsons aj.) a dílech sociálních a kulturních antropologů, kteří aspirovali na výzkum kultury jako relativně autonomní vrstvy reality – jevu „sui generis“ (F. Boas, R. F. Benedictová, A. L. Kroeber, L. A. White, M. Harris aj.).

Nejvlivnější koncepci kulturologie jako relativně samostatné vědní disciplíny předložil v pracích *Věda o kultuře* (1949), *Evoluce kultury* (1959) a *Pojem kulturních systémů* (1975) americký kulturní antropolog Leslie Alvin White (1900–1975).⁴ Za nadčasovou lze považovat jeho koncepci kulturologie jako vědy studující symboly v extrasomatickém kontextu. Whitova koncepce kulturologie byla přímočaře geniální. Podle jeho názoru se člověk od zvířat liší schopností udílet věcem a jevům význam. V průběhu evoluce lidského rodu se tak zrodila třída symbolů. Ty dnes můžeme studovat buď ve vztahu k lidskému organismu (somatický kontext) nebo ve vzájemném vztahu symbolů (extrasomatický kontext). Kulturologie je z tohoto hlediska vědou o vzájemném vztahu symbolů. Za poněkud „temné“ lze ale označit Whitovo tvrzení, že kultura je jev „sui generis“, který žije svým vlastním životem a funguje podle svých vlastních zákonů. Podle jeho názoru sice příslušníci lidského rodu kulturu vytvořili, ale v současné době již nad ní nemají kontrolu. O to více byl White přesvědčen o nezbytnosti existence vědy o kultuře. Obával se totiž, že člověk je nejen tvůrcem kultury, ale i její fatální obětí. Díky němu ale pojem kulturologie („culturology“) pronikl do společenských věd a stal se součástí prestižních slovníků a encyklopedií (*Encyclopaedia Britannica*, *Webster's International Dictionary*, *Encyclopedia of the Social Science* aj.). Whiteova snaha využít kulturologické perspektivy při studiu evoluce kulturních systémů výrazně ovlivnila kulturní antropologii a archeologii druhé poloviny 20. století. Vliv Whiteovy kulturologie výrazně překročil rámec

² Tylor, E. B.: *Primitive Culture*. New York: Harper, 1958, I. vol., s. 1.

³ Ostwald, W.: *Energetische Grundlagen der Kulturwissenschaft*. Leipzig: Verlag von Werner Klinkhardt, 1909.

⁴ White, L. A.: *The Science of Culture: A Study of Man and Civilization*. New York: Farrar, Strauss, 1949; *The Evolution of Culture: The Development of Civilization to the Fall of Rome*. New York: McGraw-Hill, 1959; *The Concept of Cultural Systems: A Key Understanding Tribes and Nations*. New York: Columbia University Press, 1975.

americké antropologie a s jejím ohlasem se můžeme setkat také ve Velké Británii, Francii, Nizozemsku, a dokonce i bývalém Československu a Sovětském svazu.

Je pochopitelné, že formování nových přístupů, teorií a metod probíhá spíše v rámci nových odvětví poznání, jejichž vznik je ostatně v současné fázi rozvoje vědy nevyhnutelný. Proto se dnes, navzdory všem a všemu, setkáváme se snahou revoltujících vědců o vybudování vědy o kultuře. White ji pojmenoval přímočaře: kulturologie.

Kulturologie: nová syntéza

Podle mého názoru je nezbytné vymezit předmět výzkumů kulturologie. Proto považuji za nezbytné vymezit pojem kultura. V souladu s antropologickým přístupem ke studiu sociokulturních jevů považuji kulturu za systém artefaktů, sociokulturních regulativů a idejí, které jsou sdíleny a předávány členy určité společnosti. Jsem totiž přesvědčen o tom, že integrálně koncipovaná „věda o kultuře“ dokáže odhalit vnitřní vztahy, jež mezi jednotlivými dimenzemi kultury reálně existují. Vycházím přitom z předpokladu, že kulturu je možné zkoumat komplementárně na třech základních strukturálních úrovních, jež by neměly být vzájemně zaměňovány.

První rovinu představuje výzkum kultury v atributivním smyslu, jako systému „extrasomatických“ (superorganických, metabiologických, negenetických) prostředků a mechanismů, které motivují, koordinují a realizují lidskou činnost na úrovni lidského rodu. Předmětem výzkumu je tak „kultura lidstva“ jako rodový znak. V ohnisku kulturologického studia se tak ocitne „generická kultura“. Nepochybuji totiž o tom, že specificky lidská, na genetické dědičnosti nezávislá schopnost transmise kulturních artefaktů, sociokulturních regulativů a ideových systémů zajišťuje kulturní kontinuitu. Generická kultura umožňuje nepřetržitou kumulaci lidského poznání a funguje tak jako negenetická kolektivní paměť lidstva. Kultura jako autonomní superorganická sféra představuje specifický typ organizace a adaptace a podléhá jiným zákonům nežli svět anorganické a organické přírody. Výzkum vedený z tohoto zorného úhlu usiluje objasnit specifičnost kultury jako univerzální technologie lidstva. Úkolem kulturologie je z tohoto hlediska stanovení hraniční čáry mezi kulturou a přírodou, zejména mezi specificky lidskou činností a protokulturou nonhumánních primátů. Zvláštní pozornost by ale také měla být věnována analýze vzájemné podmíněnosti biologické a kulturní dimenze lidské činnosti.

Druhou rovinu výzkumu kulturních jevů představuje studium kultury v distributivním smyslu na úrovni konkrétních kultur, subkultur a kontrakultur. Předmětem výzkumu již tedy není generická kultura, ale konkrétní sociokulturní systémy, které je možné identifikovat v čase a prostoru. Tento přístup vychází z faktu, že generická kultura se aktuálně manifestuje v nesmírné varietě dílčích lokálních kultur, tj. v odlišném způsobu života různých skupin lidí. Studium kultury na úrovni sociokulturních systémů akceptuje fakt kulturního pluralismu a metodologicky se opírá o koncepci kulturního relativismu. Kultury z tohoto hlediska představují naučené normy a vzorce chování sdílené členy určité společnosti. Jednotlivé kultury je přitom možné studovat jako relativně autonomní, vnitřně strukturované a integrované adaptivní systémy, které se transformují a dále vyvíjejí pod stimulačním, limitujícím a determinujícím vlivem ekologických, technologických, ekonomických a demografických faktorů.

Třetí rovinu výzkumu kulturních jevů představuje studium kultury na úrovni jednotlivce. Předmětem takto koncipovaných výzkumů je studium mechanismů osvojování si kultury člověkem v procesu socializace a enkulturace. Zvláštní důraz je přitom kladen na analýzu kultury jako determinanty lidského chování a prožívání. Pozornost je věnována také otázkám individuální tvořivosti, zejména její kognitivní a motivační bázi a vztahu k sociokulturnímu systému. Výzkumný akcent je tedy přenesen z roviny atributivní a distributivní kultury do polohy jednotlivce, který je studován jako tvůrce a produkt kultury.

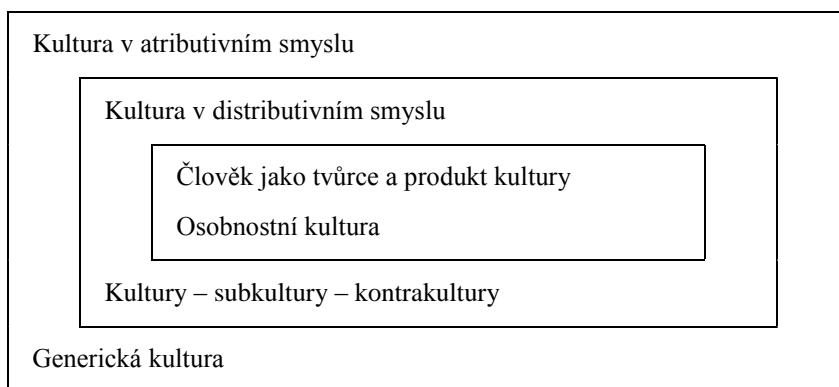
Kulturologie samozřejmě nepopírá, že studium kultury na všech třech úrovních má velice dlouhou tradici. Paradoxem ovšem zůstává, že výzkumy kulturních jevů na úrovni rodu (generická kultura), na úrovni sociokulturních systémů (kultury, subkultury a kontrakultury) a na úrovni jednotlivce (osobnostní kultura) probíhají velice často izolovaně, bez vzájemné souvislosti. Je to způsobeno především různým úhlem pohledu a odlišnými výzkumnými cíli, které si před sebe jednotlivé vědy kladou i stále přetrvávající izolaci společenských a přírodních věd. Příliš široké a nekoordinované spektrum pohledů na kulturu, odrážející specializaci konkrétních společenských věd, se ve svých důsledcích negativně promítlo do vzájemně si odporujících teorií kultury, užívání nejednotné terminologie a odlišných, vzájemně nekomplementárních explanačních modelů. Snaha konstituovat kvalitativně nový integrální přístup ke studiu kultury, který by umožnil systémový výzkum a syntetickou interpretaci kulturních jevů na úrovni atributivní, distributivní i osobnostní kultury, se proto zcela logicky odrazila v úsilí vybudovat kulturologii. Lze samozřejmě namítnout, že tradiční vědy o člověku, společnosti a kultuře mají své vlastní teoretické zdůvodnění a vymezily se už dávno před založením kulturologie jako uzavřené vědní systémy, a proto mohou existovat i mimo kulturologický rámec. Cílem každé společenské vědy je ale vyvíjet stále komplexnější teoretické koncepty a integrovat konkrétní poznatky do obsáhlejší myšlenkové stavby, v níž by byl jasnější jejich význam. Toho je možné dosáhnout právě prostřednictvím kulturologie jako báze pro integraci poznatků a teorií dosažených na úrovni speciálních věd.

Charakteristickým rysem takto koncipované disciplíny je její generalizační funkce. Zatímco speciální vědy o člověku, společnosti a kultuře studují dílčí aspekty sociokulturní reality, kulturologie se zabývá komplexním výzkumem kultury jako integrované totality, existující na různých strukturálních úrovních. Jako empirické východisko ke studiu a formulaci obecných zákonitostí vzniku, vývoje a fungování kultury na úrovni rodu, sociokulturních systémů a jednotlivce kulturologie využívá jak vlastních empirických výzkumů kultury, tak výsledky výzkumů speciálních věd o člověku, společnosti a kultuře. Úkolem kulturologie je z tohoto hlediska „nová syntéza“ poznatků, kterých bylo studiem kultury na různých strukturálních úrovních dosaženo. Tím jsou vytvářeny předpoklady pro kvalitativně nový syntetický pohled na jednotlivé formy existence kulturních jevů a procesů.

Systemizace vědeckého poznání o kultuře je přitom spjatá s budováním multidimenzionálního explanačního modelu, který se opírá o dílčí teorie kultury, jednotně tematizované výzkumné oblasti a sít' vnitřně spjatých a vzájemně komplementárních kulturologických pojmů a kategorií. Splnění tohoto základního předpokladu je úkolem obecné kulturologie, která jako metateorie dílčích věd o kultuře plní gnozeologickou a obecně metodologickou funkci v soustavě věd o člověku, společnosti a kultuře. Obecná kulturologie z tohoto hlediska vystupuje jako soubor teoretických a metodologických principů, umožňující syntetický výzkum a explanaci kulturních jevů na různých strukturálních úrovních. V tomto

smyslu se zabývá zejména vymezením základních kulturologických kategorií a pojmů a jejich vzájemných vztahů, metodami kulturologického výzkumu, analýzou vědeckých paradigmat, směrů výzkumu atd. Tím vytváří nezbytné předpoklady pro studium a explanaci podstaty generické kultury, výklad zákonitostí vývoje konkrétních sociokulturních systémů i výzkum vztahu osobnosti a kultury v konkrétním sociokulturním kontextu.

Tři dimenze kultury

Výzkum kultury na úrovni lidského rodu (generická kultura)

Integrální studium lidské kultury jako základního atributu rodu *Homo* předpokládá využití velice diferencované a rozsáhlé oblasti výzkumů společenských i přírodních věd. Charakteristickým rysem současných výzkumů generické kultury jako základního znaku, kterým se člověk odlišuje od ostatních živočichů, je vznik nových hraničních disciplín, operujících na pomezí přírodních a společenských věd. Pro rozvoj kulturologických výzkumů generické kultury má velký význam především konstituování biokulturologie jako výzkumné perspektivy a typu teoretické explanace založené na kulturologické interpretaci poznatků fyzické antropologie, paleoantropologie, etologie, primatologie a genetiky. V centru zájmu biokulturologie je zejména analýza vztahu mezi biologickou a kulturní adaptací, biologickou a kulturní evolucí, sociálním chováním nonhumánních primátů a sociokulturní činností příslušníků lidského rodu. Charakteristickým rysem současné biokulturologie je studium evoluce člověka s důrazem na interdisciplinární přístup a kulturologickou interpretaci poznatků shromážděných přírodními vědami. Z tohoto důvodu lze biokulturologii zařadit do systému obecné kulturologie.

Studiem generické kultury, především otázkami podstaty lidské kultury, se tradičně zabývá také filozofie. O úzké souvislosti filozofického a antropologického přístupu k výzkumu člověka, společnosti a kultury svědčí zejména dějiny filozofické antropologie a filozofie kultury, v jejichž centru tradičně stojí problematika analýzy kultury jako specifického způsobu existence člověka. Filozofická antropologie jako tematická oblast filozofického poznání, zabývající se studiem podstaty člověka a způsobu jeho existence, je nesmírně podnětným a inspirujícím zdrojem současné teoretické kulturologie. Představuje logický protipól biokulturologické explanace a komplementární hledisko studia kultury na úrovni lidského rodu. V tomto smyslu také filozofie člověka a kultury spolu s biokulturologií tvoří základní disciplíny obecné kulturologie, které

tematicky pokrývají problematiku kulturologického výzkumu a teoretické analýzy generické kultury.

Výzkum kultury na úrovni lidského rodu

Úroveň analýzy	Předmět studia	Kulturologické disciplíny
Rod <i>Homo</i>	Kultura lidstva (generická kultura)	Biokulturologie Filozofie člověka a kultury

Výzkum kultury na úrovni sociokulturních systémů (kultur, subkultur, kontrakultur)

Také studium kultury na úrovni sociokulturních systémů (kultur, subkultur a kontrakultur) představuje rozsáhlé výzkumné pole, které společně sdílí celá řada disciplín. Výzkum kultury v distributivním smyslu je tradičně v centru zájmu sociální a kulturní antropologie, kulturní studie, etnické studie, sociologie, archeologie, obecných dějin, kulturní ekologie aj. Předmětem výzkumu těchto věd však již není generická kultura jako celek, ale studium kulturní variability – konkrétních sociokulturních systémů v čase a prostoru. Komparativní a zobecňující studium sociokulturních systémů v geografickém prostoru (lokální kultury) a dějinném čase (historické kultury) je tradičním předmětem výzkumů sociální a kulturní antropologie. Sociální a kulturní antropologii je z tohoto hlediska možné považovat za cenný zdroj poznatků o vzniku, vývoji a fungování kultur a subkultur. Vzhledem k terminologické nejednotnosti užívání názvu sociální a kulturní antropologie v různých zemích, zejména ve Spojených státech (kulturní antropologie) a Evropě (sociální antropologie), považujeme za účelné používat pro označení disciplíny zabývající se kulturologickou interpretací antropologických dat alternativní název sociokulturní antropologie. V tomto smyslu také sociokulturní antropologie představuje jednu ze základních disciplín obecné kulturologie, která se primárně zabývá studiem kulturních jevů a procesů na úrovni sociokulturních systémů.

Kategorie sociokulturní systém splňuje podle našeho názoru požadavky kladené na kulturologický typ analýzy, explanace nebo interpretace kulturních jevů. Je dostatečně široká a abstraktní, aby mohla být jako analytický nástroj využita v integrálně orientovaném mezioborovém výzkumu při respektování vícerozměrnosti zkoumané reality. Z kulturologického hlediska je možné sociokulturní systémy definovat jako relativně autonomní, vnitřně integrované, historicky vzniklé rasové, etnické nebo sociální skupiny lidí, které se od sebe navzájem liší svojí kulturou. Tato perspektiva umožňuje studovat dějiny lidstva jako proces vzniku, fungování, vývoje a interakce různých sociokulturních systémů v čase a prostoru. Kategorie sociokulturní systém fixuje dvojdímenzionálnost lidské společnosti, kterou je možné zkoumat z různého zorného úhlu. V centru zájmu sociologie stojí především problematika vývoje a fungování lidských společností v kontextu sociálních vztahů a sociální interakce, zatímco ohnisko kulturologického výzkumu tvoří studium lidských kultur jako systémů artefaktů, sociokulturních regulativů a idejí, jež jsou sdíleny a předávány v rámci určité společnosti. Vzájemná spjatost a komplementárnost sociologického a kulturologického přístupu logicky vyústila v zavedení pojmu sociokulturní systém jako kategorie, jejíž základní gnoseologickou

funkcí je vytvořit dostatečně široký referenční rámec, který by umožnil syntetický výklad společnosti a kultury jako dvou různých stránek téže skutečnosti.

Studium sociokulturní reality skrze prizma pojmu sociální systém je tradiční oblastí výzkumu sociologie, která stejně jako sociální a kulturní antropologie představuje významný zdroj poznatků o vývoji a fungování sociokulturních systémů. Snaha interpretovat sociální jevy v širším kulturním kontextu má spolu s užíváním pojmu sociokulturní i v sociologii svoji dlouhou tradici. Také v námi předkládaném systému obecné kulturologie má sociologické studium kulturních jevů své nezastupitelné místo. Na úrovni kulturologické explanace se zobecněním a interpretací sociokulturních jevů zabývá především sociologie kultury, která představuje další základní disciplínu obecné kulturologie.

Nezastupitelné místo při studiu sociokulturních systémů v čase a prostoru zaujímá také sociální a kulturní ekologie, která studuje vztah společností a kultur k vnějšímu prostředí. V centru kulturně-ekologické analýzy stojí dvě kvalitativně odlišné třídy jevů. První představují charakteristické rysy přírodního prostředí (flóra, fauna, klima, vodstvo, surovinové zdroje aj.), druhou kulturní technologie (výrobní způsob, technika, ekonomická organizace aj.), jejichž prostřednictvím daná společnost využívá přírodního prostředí k uspokojování biokulturních potřeb svých členů. Sepětí těchto dvou činitelů, spolu s dosaženou úrovní technologického pokroku, tvoří rámec ekologických podmínek, které stimulují, limitují i determinují kulturní specifikum dané společnosti, její institucionální základnu, formy ekonomické specializace, typ sociální struktury a ideologii. Kulturně-ekologickým výzkumům byl v uplynulých letech přikládán stále větší význam a jejich výsledky jsou dnes podrobovány verifikaci ve stále nových kontextech s cílem objevit zákonitosti kulturní adaptace a kulturní evoluce. Kulturní ekologie představuje další ze základních disciplín obecné kulturologie. V ohnisku jejího zájmu je analýza kultury jako nadbiologického adaptačního systému, jehož prostřednictvím členové určité společnosti přetváří přírodní i sociokulturní realitu. Zvláštní pozornost kulturní ekologové věnují analýze limitujícího, stimuluujícího a determinujícího vlivu ekologických, ekonomických, demografických a technologických faktorů na vznik, fungování a vývoj konkrétních sociokulturních systémů.

O expanzi pojmu kultura jako významné kategorii společenských věd svědčí i jeho zařazení do konceptuálního aparátu obecných dějin, archeologie a prehistorie. Tradičním předmětem archeologických výzkumů minulosti lidstva jsou archeologické kultury – geograficky uzavřené komplexy archeologických pramenů zahrnující soubor artefaktů a ekofaktů, které obsahují informace o zkoumaném historickém období a reprezentují určité historické pospolitosti existující v čase a prostoru. Na rozdíl od etnické kultury, která je spjata s artefakty, sociokulturními regulativy a idejemi konkrétního etnika, archeologická kultura je obvykle etnicky neurčitelná, a nemůže proto být a priori považována za etnickou, hospodářskou nebo společenskou jednotku.

Názvy jednotlivých archeologických kultur jsou obvykle stanoveny na základě dohody, podle celé řady kritérií (místo naleziště, typický tvar artefaktů, výzdoba nádob apod.). Archeologové při rekonstrukci archeologických kultur využívají kromě tradičních metod a technik výzkumu také přístupy a poznatky jiných vědních disciplín (kulturní a fyzické antropologie, paleogenetika, sémiotika, počítačové simulace aj.). To v uplynulých desetiletích vedlo ke vzniku nových přístupů a konstituování nových výzkumných oblastí (etnoarcheologie, experimentální archeologie aj.) a směrů (procesuální archeologie, postprocesuální archeologie).

Snaha o širokou, kulturologickou interpretaci archeologických kultur se výrazně prosadila ve druhé polovině 20. století v rámci směrů britské „analytické archeologie“ a americké „nové archeologie“. V této souvislosti je mezi kulturologií a archeologií možné očekávat vzájemně plodnou spolupráci, která vyplývá z nezbytnosti interpretovat archeologická data v širším kulturním kontextu.

Archeologie ovšem není jedinou disciplínou, která se zabývá studiem kultury v diachronní perspektivě. Výzkum konkrétních historických kultur je totiž tradičním předmětem výzkumů kulturních historiků. Navzdory značné nejednotnosti, která panuje při vymezování předmětu dějin kultury, je zřejmé, že tato tematická oblast historického studia, programově využívající poznatky archeologie, prehistorie a obecných dějin, představuje další klíčovou disciplínu obecné kulturologie.

Obecně je možné konstatovat, že mezi základní tematické okruhy studované kulturologií na úrovni sociokulturních systémů patří na jedné straně otázky strukturální skladby a fungování kulturních systémů v konkrétním ekosystému a na straně druhé problematika kulturních procesů, zejména studium vzniku a vývoje kulturních systémů v čase a prostoru. V souladu s generalizující funkcí obecné kulturologie, lze za základní kulturologické disciplíny, které se zabývají analýzou, systematizací, explanací nebo interpretací poznatků o zákonitostech vývoje a fungování sociokulturních systémů, považovat sociokulturní antropologii, kulturní a etnické studie, sociologii kultury, kulturní ekologii a dějiny kultury.

Výzkum kultury na úrovni sociokulturních systémů

Úroveň analýzy	Předmět studia	Kulturologické disciplíny
Sociokulturní systémy	Kultury, subkultury, kontrakultury v čase a prostoru	Sociokulturní antropologie Kulturní a etnické studie Sociologie kultury Kulturní ekologie Dějiny kultury

Výzkumy kultury na úrovni jednotlivce (osobnostní kultura)

Výzkumy kulturních jevů na úrovni jednotlivce představují třetí základní oblast kulturologické analýzy. Na úrovni obecné kulturologie zajišťuje zobecnění a interpretaci poznatků z této tematické oblasti psychologie kultury. Předmětem studia je analýza vztahů osobnosti a kultury, problematika biologické a kulturní determinace lidského chování a prožívání a otázky spjaté s osvojováním si kultury jednotlivcem v procesu socializace a enkulturace. Tato oblast studia představuje tradiční doménu sociální a vývojové psychologie, psychologie osobnosti, transkulturní psychologie, psychologické antropologie a do jisté míry i pedagogiky. Výzkumy socializace a enkulturace ovšem nepředstavují jediné tematické okruhy kulturologických výzkumů vztahu osobnosti a kultury. V souvislosti s rozvojem kognitivních výzkumů (kognitivní psychologie, kognitivní antropologie, kognitivní lingvistika aj.) je v uplynulých desetiletích věnována stále větší pozornost syntéze tradičních výzkumných témat s výzkumy procesů lidského vnímání a myšlení v konkrétním kulturním kontextu. V centru zájmu současných kulturologických výzkumů osobnostní kultury sice nadále zůstává

systematické studium vztahů osobnosti a kultury s důrazem na analýzu procesů socializace a enkulturace, ale mezi další preferovaná témata patří:

1. sociální percepce, kognitivní procesy a myšlení;
2. utváření malých skupin, skupinová dynamika a diferenciaci;
3. sociální komunikace;
4. kultura a osobnost;
5. potřeby, hodnoty a zájmy;
6. frustrace, deprivace a duševní nemoci v mezikulturní perspektivě.

K výraznému oživení v této oblasti kulturologických výzkumů došlo ve druhé polovině 20. století v souvislosti s nástupem sociobiologie a evoluční psychologie, které radikálně přehodnotily tradiční pojetí vztahu biologické a kulturní determinace člověka. V souvislosti s intenzivními diskusemi, které dnes na téma „geny kontra kultura“ probíhají, je možné konstatovat, že otázky spjaté se studiem kultury jako determinanty lidské osobnosti nejsou zdaleka vyřešené a představují významnou oblast výzkumů obecné kulturologie.

Výzkum kultury na úrovni jednotlivce

Úroveň analýzy	Předmět studia	Kulturologické disciplíny
Osobnostní kultura	Jednotlivec jako tvůrce a produkt kultury	Psychologie kultury

Obecně je možné konstatovat, že předmětem kulturologického výzkumu je integrální studium kulturních jevů (artefaktů, sociokulturních regulativů a idejí) na úrovni generické kultury, sociokulturních systémů a osobnostní kultury. Kulturologie představuje moderní syntetickou vědu o člověku, společnosti a kultuře, která podobně jako americká kulturní antropologie integruje několik vědních oborů. Za základní kulturologické disciplíny, které zajišťují systemizaci a kulturologickou interpretaci poznatků získaných prostřednictvím výzkumů tradičních specializovaných věd o člověku a kultuře, je možné označit biokulturologii a filozofii člověka a kultury (studium kultury v atributivním smyslu), sociokulturní antropologii, kulturální a etnické studie, kulturní ekologii, sociologii kultury a dějiny kultury (studium kultury v distributivním smyslu) a psychologii kultury (studium kultury jako determinanty lidské osobnosti).

Kultura jako předmět kulturologického výzkumu – model obecné kulturologie

Úroveň analýzy kulturních jevů	Předmět studia	Tradiční vědy o člověku a kultuře	Kulturologické disciplíny
Úroveň rodu <i>Homo</i> (atributivní dimenze)	Kultura jako rodový atribut lidstva (generická kultura)	Filozofická antropologie Filozofie kultury	Filozofie člověka a kultury Biokulturologie
		Fyzická antropologie Paleoantropologie Etologie člověka Primatologie	
Úroveň sociokulturních systémů (distributivní dimenze)	Kultury, subkultury a kontrakultury v čase a prostoru	Sociální a kulturní antropologie Kulturální a etnickém studie	Sociokulturní antropologie Kulturální a etnické studie
		Sociologie	Sociologie kultury Kulturní ekologie
		Sociální a kulturní ekologie	Dějiny kultury
		Archeologie Prehistorie Obecné dějiny	
Úroveň jednotlivce (osobnostní dimenze)	Kultura jako determinanta osobnosti člověka	Kognitivní a transkulturní psychologie	Psychologie kultury

Aplikovaná kulturologie

Aplikovaná kulturologie na jedné straně vystupuje jako řada speciálních tematických oblastí, využívající poznatků obecné kulturologie k praktickým účelům, na straně druhé představuje badatelskou oblast, která stimuluje další rozvoj teorie kultury, neboť umožňuje formulovat a prakticky testovat nové hypotézy, vytyčovat nové problémové okruhy a zdokonalovat metody a techniky kulturologických výzkumů.

Aplikovaná kulturologie

Tematické oblasti	Předmět studia	Kulturologické disciplíny
Aplikovaný kulturologický výzkum	Kulturní jevy a procesy	Metody a techniky kulturologického výzkumu
Tvorba, šíření a rozdělování kulturních hodnot	Kulturní hodnoty	Ekonomika kultury Animace kultury Management a marketing kultury Kulturní politika
Tvorba, šíření a rozdělování kulturních idejí	Kulturní masmédia	Mediální kultura Masová komunikace
Ochrana kulturních hodnot a kulturního dědictví	Kulturní památky	Kulturní dědictví Památková péče Obnova kulturního dědictví

Výše uvedený model obecné a aplikované kulturologie představuje jedno z možných řešení integrálního studia sociokulturních jevů. Podle mého názoru ale tato koncepce odráží celosvětový trend ve vědách o člověku, společnosti a kultuře. Současně je ale nutné přiznat, že se jedná o nesmírně ambiciózní projekt. Jeho plná realizace totiž bude vyžadovat rozsáhlou a dlouhodobou pedagogickou a vědeckou a výzkumnou činnost. Možná právě proto právě teď odjízím do Afriky, abych v průběhu terénního výzkumu nejmenovaného kmene testoval gnoseologickou sílu pojmu kultura. Nepochybuji totiž o významu vědy o kultuře. Podobně jako White totiž věřím v sílu kulturologie.

Literatúra a zdroje

- OSTWALD, W.: *Energetische Grundlagen der Kulturwissenschaft*. Verlag von Werner Leipzig: Klinkhardt, 1909.
- RICKERT, H.: *Kulturwissenschaft und Naturwissenschaft*. Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr, 1915.
- SOUKUP, V.: *Antropologie. Teorie člověka a kultury*. Praha: Portál, Praha, 2011.
- TYLOR, E. B.: *Primitive Culture*. New York: Harper, 1958, I. vol., s. 1.
- WHITE, L. A.: *The Science of Culture: A Study of Man and Civilization*. New York: Farrar, Strauss, 1949.
- WHITE, L. A.: *The Evolution of Culture: The Development of Civilization to the Fall of Rome*. New York: McGraw-Hill, 1959.
- WHITE, L. A.: *The Concept of Cultural Systems: A Key Understanding Tribes and Nations*. New York: Columbia University Press, 1975.

Culturology: Science without Borders

The subject of the study is the analysis of culturology as an interdisciplinary science of man, society and culture. Special attention is paid to both historical approaches to the study of culture and anthropological concepts of the science of culture. The study draws attention to the fact that a characteristic feature of current scientific knowledge is the effort to overcome the ever-increasing differentiation and specialization of the sciences of man, society and culture. The expression of the search for new starting points is the emergence of interdisciplinary approaches and synthetic research bases enabling the integration of knowledge of various sciences of man and culture. This effort is aimed at creating a qualitatively new, much more complex type of generalization and interpretation of cultural phenomena and processes than is provided by traditional social sciences. A special place in this respect could be occupied by culturology – a holistic, comparative and interdisciplinary science of culture.

doc. PhDr. Václav Soukup, CSc.

Ústav etnologie FF UK

Nám. Jana Palacha 2

116 38 Praha 1, Česká republika

Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů Praha

vaclav.soukup@ff.cuni.cz